

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2026.38.22>

УДК 94(477): 316. 485.26

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY SA 4.0). The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY SA 4.0).

Леонід ЧУПРІЙ

доктор політичних наук, доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політології та соціології
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.,
м. Київ, Україна,

ORCID: 0000-0001-7221-5703

Email: chupriy2006@ukr.net

Катерина НАСТОЯЩА

доктор соціологічних наук, завідувачка відділу геополітики та філософії
Науково-дослідного інституту українознавства
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,

ORCID: 0000-0002-2338-9448

Email: kvitka2155@gmail.com

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК СКЛАДОВА ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Анотація. В статті здійснюється дослідження історичної пам'яті як складової гуманітарної безпеки української держави в умовах російської агресії. Підкреслюється, що історична пам'ять виступає важливим чинником формування національної самосвідомості. Зазначається, що усвідомлення власної культурно-історичної самобутності створює підґрунтя для політичної суб'єктності нації, легітимізації державного суверенітету й територіальної цілісності, а також стабільного функціонування інститутів влади. Акцентовується увага на тому, що історична пам'ять є основою гуманітарної сфери суспільства, а захист гуманітарних чинників – мови, культури, освіти, історичної пам'яті є завданням гуманітарної безпеки в умовах російської агресії. Зазначається, що у сучасному науковому дискурсі історична пам'ять розглядається як складне багатовимірне соціокультурне явище, що відіграє ключову роль у формуванні колективної ідентичності. Зокрема, її трактують як систему домінуючих уявлень про минуле, що функціонують у суспільній свідомості та впливають на соціальну поведінку. Водночас підкреслюється її динамічний характер: історична пам'ять постійно переосмислюється відповідно до актуальних суспільних потреб, адаптуючи минуле до викликів сучасності. Аналізуються шляхи формування історичної пам'яті, зокрема формуванню нового пантеону національних героїв – сучасних захисників України, які віддають життя за свободу, незалежність і майбутнє держави. Підкреслюється, що популяризація героїчних постатей через медіа, зокрема інтернет і телебачення, значно посилює ефект формування історичної пам'яті. Зазначається, що перспективним і доступним інструментом є створення віртуальних пантеонів, які дозволяють зберігати й поширювати інформацію про героїчні сторінки історії. Вказується, що не менш важливими є традиційні форми – видання книг, альбомів, створення документальних і художніх фільмів, організація виставок. Так, експозиції, присвячені видатним українцям, популяризують їхній внесок у світову культуру та історію. Підкреслюється, що саме колективні уявлення про видатні постаті є важливим чинником становлення національної ідентичності, адже спільно визнане героїчне минуле забезпечує сталість і згуртованість суспільства.

Ключові слова: місця пам'яті гуманітарна безпека, російська агресія, національна ідентичність, національна безпека, пантеон українських героїв.

Leonid CHUPRIY

Doctor of Political Sciences, Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department of Political Science and Sociology,
Kyiv Metropolitan University named after Borys Grinchenko,
Kyiv, Ukraine

Kateryna NASTOYASCHA

Doctor of Sociology, Head of the Department of Geopolitics and Philosophy,

HISTORICAL MEMORY AS A COMPONENT OF HUMANITARIAN SECURITY OF THE UKRAINIAN STATE IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN AGGRESSION

Abstract. *Abstract. The article studies historical memory as a component of the humanitarian security of the Ukrainian state in the conditions of Russian aggression. It is emphasized that historical memory is an important factor in the formation of national identity. It is noted that the awareness of one's own cultural and historical identity creates the basis for the political subjectivity of the nation, the legitimization of state sovereignty and territorial integrity, as well as the stable functioning of government institutions. The emphasis is on the fact that historical memory is the basis of the humanitarian sphere of society, and the protection of humanitarian factors – language, culture, education, historical memory – is a task of humanitarian security in the conditions of Russian aggression. It is noted that in modern scientific discourse, historical memory is considered as a complex multidimensional socio-cultural phenomenon that plays a key role in the formation of collective identity. In particular, it is interpreted as a system of dominant ideas about the past that function in public consciousness and influence social behavior. At the same time, its dynamic nature is emphasized: historical memory is constantly being reinterpreted in accordance with current social needs, adapting the past to the challenges of the present. The ways of forming historical memory are analyzed, in particular, the formation of a new pantheon of national heroes - modern defenders of Ukraine, who gave their lives for freedom, independence and the future of the state. It is emphasized that the popularization of heroic figures through the media, in particular the Internet and television, significantly enhances the effect of forming historical memory. It is noted that a promising and accessible tool is the creation of virtual pantheons that allow storing and disseminating information about heroic pages of history. It is indicated that traditional forms are no less important - publishing books, albums, creating documentary and feature films, organizing exhibitions. Thus, exhibitions dedicated to outstanding Ukrainians popularize their contribution to world culture and history. It is emphasized that collective ideas about outstanding figures are an important factor in the formation of national identity, because a jointly recognized heroic past ensures the stability and cohesion of society.*

Keywords: *places of memory humanitarian security, Russian aggression, national identity, national security, pantheon of Ukrainian heroes.*

Постановка проблеми. Продовжується російська агресія проти української держави. Крім захоплення територій, знищення мирного населення України, руйнування критичної інфраструктури, відбувається ще й знищення вітчизняної історико-культурної спадщини. Так, за даними Міністерства культури та інформаційної політики, станом на початок квітня 2026 року через російську агресію в Україні зруйновано та пошкоджено 1723 пам'ятки культурної спадщини та 2524 об'єкти культурної інфраструктури [8].

У цих умовах дуже важливо досліджувати історичну пам'ять як складову гуманітарної безпеки та важливий чинник формування національної ідентичності, оскільки саме знання про історичне минуле є важливим в контексті доведення історичної тяглості української державності.

Аналіз наукових публікацій. Дана проблематика досліджується рядом українських дослідників, зокрема варто назвати М. Брайчевського, П. Гай-Нижника, Я. Грицака, В. Гриневича, Я. Дашкевича, Л. Залізняка, Ю. Зерній, К. Іванову, Я. Ісаєвича, Г. Касьянова, Б. Кравченка, І. Лисяка–Рудницького, В. Лозового, Л. Нагорну, Г. Півторака, А. Портнова, М. Рябчука, В. Сергійчука, М. Стріху, І. Симоненка, В. Солдатенка, Ю. Шаповала, Н. Яковенко та багатьох інших дослідників. Аналіз різних аспектів державної політики пам'яті в Україні здійснені В. В'ятровичем, І. Юхновським та інш. дослідниками.

Метою статті є дослідження історичної пам'яті як складовою гуманітарної безпеки української держави в умовах російської агресії.

Виклад основного матеріалу. В умовах загрози зовнішніх загроз і триваючої повномасштабної агресії Росії особливої актуальності набуває формування та реалізація цілісної й ефективної державної політики пам'яті в Україні. Її ключовим завданням має стати, з одного боку, критичне переосмислення та деконструкція російських історичних мітів, а з іншого – утвердження україноцентричної моделі національної ідентичності.

Історична пам'ять виступає важливим чинником формування національної самосвідомості та невід'ємною складовою системи національної безпеки. Усвідомлення власної культурно-історичної самобутності створює підґрунтя для політичної суб'єктності нації, легітимізації державного суверенітету й територіальної цілісності, а також стабільного функціонування інститутів влади. Апеляція до історичного минулого сприяє формуванню почуття національної гідності, патріотизму та відповідальності за майбутнє держави, консолідує суспільство й зміцнює внутрішню єдність. У цьому контексті формування цілісного історичного наративу, конструювання національного міфу та усвідомлення спільності історичної долі є невід'ємними складовими українського національного проєкту, основою формування вітчизняного гуманітарного простору.

У даному контексті важливо проаналізувати історичну пам'ять як складову гуманітарної безпеки. Розглядаючи основні виміри гуманітарної безпеки, варто підкреслити, що вона спрямована передусім на захист прав і свобод людини та громадянина у таких сферах, як культура, освіта, релігія та історична пам'ять, і має виразно антропоцентричний характер. Сам термін «гуманітарний» походить від поняття «гуманізм» (лат. *humanus* – людський, людяний), в основі якого лежить уявлення про людину як найвищу соціальну цінність і ключову мету суспільного розвитку. Як філософський напрям гуманізм сформувався у XV–XVI ст. в добу Відродження, у період переходу від середньовічної до нової європейської цивілізації.

Відтак гуманітарну сферу доцільно трактувати як сукупність галузей суспільного життя та знань, що досліджують сутнісні характеристики людини. До неї належать культура, релігія, освіта, наука, історична пам'ять, а також ціннісно-ідеологічний простір. У цьому контексті гуманітарна політика охоплює комплекс культурних, релігійних, мовних, освітньо-наукових, історико-символічних та інформаційних напрямів. У ширшому розумінні вона постає як система заходів, спрямованих на забезпечення та захист прав і свобод людини.

Саме таке трактування закріплене і в міжнародній практиці, де гуманітарна політика розглядається як діяльність, спрямована на охорону життя, здоров'я і гідності людини, розвиток міжнародного співробітництва у подоланні глобальних викликів — зокрема хвороб, голоду, неписьменності, проблем біженців і тероризму. Водночас важливо наголосити, що усвідомлення людиною власного походження, історії та культурного коріння є фундаментом формування її ідентичності. З іншого боку, відчуття належності до певної етнічної спільноти становить основу національної ідентичності, що формується через осмислення історичної тяглості.

Таким чином, історична пам'ять виступає ключовим елементом гуманітарної сфери, а захист мови, культури, освіти та історичної спадщини є одним із центральних завдань гуманітарної безпеки, що набуває особливої актуальності в умовах російської агресії.

Вагомий внесок у дослідження цієї проблематики зробив С. Здіорук. У своїй монографії «Гуманітарна політика Української держави в новітній період» він наголошує, що реалізація гуманітарної політики потребує системного підходу, орієнтованого на підтримку та розвиток суспільних процесів відповідно до національних інтересів. Її зміст полягає у створенні умов для розкриття творчого потенціалу як особистості, так і суспільства в цілому. До ключових складових цієї політики він відносить релігійну, культурну, мовну, освітню, науково-технологічну та інформаційну сфери, а також гарантування прав і свобод громадян. Пріоритетом визначається забезпечення базових прав людини та подолання суспільної фрагментації з метою досягнення соціальної єдності. Гуманітарний розвиток при цьому трактується як процес

розширення можливостей людини, підвищення рівня її добробуту, безпеки та духовного розвитку [4, с. 38].

Подібні ідеї розвиває Ю. Рубан, який пов'язує гуманітарний розвиток із досягненням максимальної свободи особистості та її здатністю нести відповідальність за власне життя, родину, громаду і державу. На його думку, визначальними рисами такого розвитку є посилення ролі інтелектуального потенціалу, становлення інноваційної моделі поведінки та створення умов для всебічної самореалізації людини як головного національного ресурсу [9, с. 5].

Суттєвий внесок у дослідження гуманітарної безпеки зробив також С. Зубченко, який проаналізував її концептуальні засади в умовах демократичних трансформацій. Він виокремлює як чинники стабілізації (ціннісний консенсус у суспільстві, узгодженість дій державних інституцій, високий рівень політичної та правової культури, завершення ключових реформ), так і фактори дестабілізації (політичні конфлікти, нормативна невизначеність, слабкість державного контролю у стратегічних сферах) [6, с. 10].

Важливим є і колективне дослідження Інституту філософії НАН України «Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи», у якому обґрунтовується ідея «перевідкриття гуманізму» як відповіді на сучасні кризи в науці, економіці, освіті та релігії. Американський філософ Стівен Тулмін наголошував, що сучасне мислення відходить від вузькорациональних моделей осмислення людини, відкриваючи можливості для нових гуманістичних підходів [3].

Необхідність такого переосмислення значною мірою зумовлена появою нових соціокультурних умов, пов'язаних із розвитком техногенної цивілізації та інформаційного суспільства. Як зазначають Володимир Лекторський і В'ячеслав Стьопін, сучасний світ характеризується активним пошуком нових форм у науці, культурі, релігії та філософії. Водночас глибокі трансформації навколишнього середовища, здійснені людиною, актуалізують питання про необхідність змін самої людини як умови її адаптації до нових реалій.

Проблеми кризи гуманізму активно досліджували й релігійні діячі. Так Папа Іоанн Павло II в енцикліці «*Dives in Miseri cordia*» (1980 р.) вказав, що однією з найбільш значущих проблем сучасності є втрата багатьох фундаментальних цінностей, які свідчать про кризу моралі людства, кризу міжлюдської взаємодії, приводять до посилення утилітарного ставлення до людини, втрати розуміння істинного добра. Він підкреслював, що керуючись вірою, надією, любов'ю, можна запобігти знищенню людства внаслідок ядерної війни або екологічної катастрофи, можна зупинити падіння моралі, гуманістичних цінностей, без яких неможливе життя як окремої людини, так і усього людства. Подібні ідеї прослідковуються і в його роботі «Основи етики». Зокрема Папа Римський зазначає: «Духовні цінності в людині не можуть виникати із матерії, вона обумовлює їх виникнення з середини, джерело їх в душі, вона їх виробляє, в ній безпосередня причинність їх виникнення і існування» [2, с. 30].

Відтак саме історична пам'ять є одним із ключових чинників забезпечення гуманітарної безпеки. У сучасному науковому дискурсі історична пам'ять розглядається як складне багатовимірне соціокультурне явище, що відіграє ключову роль у формуванні колективної ідентичності. Зокрема, її трактують як систему домінантних уявлень про минуле, що функціонують у суспільній свідомості та впливають на соціальну поведінку. Водночас підкреслюється її динамічний характер: історична пам'ять постійно переосмислюється відповідно до актуальних суспільних потреб, адаптуючи минуле до викликів сучасності. Важливо й те, що вона має вибірккову природу і не є точним відображенням історичної реальності, а радше виступає формою символічного конструювання, близькою до міфу, що виконує інтегративну функцію.

Узагальнюючи різні наукові підходи, історичну пам'ять можна визначити як особливу форму колективної свідомості, через яку суспільство зберігає, інтерпретує та трансформує уявлення про власне минуле. У цьому процесі історичне знання набуває символічних форм – наративів, образів, легенд і міфів, які формують світоглядні орієнтири та ідентифікаційні моделі сучасних поколінь.

Поняття «політика пам'яті» сформувалося у другій половині ХХ століття в межах міждисциплінарних досліджень колективної пам'яті та згодом утвердилось як самостійна категорія наукового і публічного дискурсу. Воно охоплює сукупність стратегій і практик, за допомогою яких різні актори, передусім держава, впливають на формування суспільних уявлень про минуле. Йдеться не про зміну історичних фактів, а про інтерпретацію та символічне представлення історії у масовій свідомості, що відіграє визначальну роль у процесах націєтворення та формування ідентичності [5, с. 106]. Особливу роль історична пам'ять та політика пам'яті починають відігравати в епоху становлення національних держав, коли формуються нації як «уявлені спільноти» (Б. Андерсон). У цей період історія стає рушійною силою національних проєктів, а зусилля держав по їх формуванню – інструментом прискорення процесів націо- та державотворення [1, с. 76].

Формування національних ідентичностей як найістотнішого атрибуту національних спільнот потребує встановлення тісних стосунків із минулим. Як стверджує М. Шадсон, феномен національної держави неможливо зрозуміти або навіть визначити в одриві від створеного ним культурно-історичного образу. Націогенез, таким чином, постає як процес політизації етноісторій, поступової трансформації їх у національний міф, який легітимізує претензії спільнот на власну окремішність та державність. Кожен національний рух конструє власний образ історії, а політичне лідерство здобувається у змаганні за утвердження у масовій пам'яті певної опції історії і, зокрема, її ключових подій (воєн, революцій, реформ, політичних переділів тощо). Саме у добу націоналізмів історія вийшла за рамки наукової дисципліни й стала ідеологічним засобом формування нової іден-

тичності, почала претендувати на роль пам'яті нації. Пам'ять цементує національну солідарність та спільність, корелює з такими політичними категоріями як «національна ідея», «національна самосвідомість», «національна спадщина», «національний міф».

Тому саме сьогодні, коли відбувається збройна агресія з боку Російської Федерації питання формування ефективної політики пам'яті Українського народу набуває особливої ваги. Політика розвинутої національної держави спрямовується на досягнення такого стану колективної пам'яті, який би міг підтримувати національну ідентичність, слугувати основою для суспільної єдності та консолідації, гарантувати громадянський мир та злагоду.

У процесі формування історичної пам'яті важливо спиратися на результати соціологічних досліджень, які дозволяють виявити реальні уявлення громадян про національних героїв та ключові постаті історії. Так, відповідні дослідження проводив Інститут соціальної та політичної психології АПН України. Респондентам пропонувалося назвати до п'яти осіб, яких вони вважають національними лідерами України за останні двісті років.

Отримані результати засвідчили, що до переліку найбільш значущих постатей увійшли Тарас Шевченко, Михайло Грушевський, В'ячеслав Чорновіл, Віктор Ющенко, Леонід Кравчук, а також Леонід Брежнєв, Іван Франко, Симон Петлюра, Степан Бандера та Володимир Щербицький. Водночас показово, що лише близько двох третин опитаних змогли дати відповідь на це запитання, причому в південних регіонах цей показник був значно нижчим. Найвищі оцінки в більшості регіонів отримали діячі української культури та державотворення — передусім письменники й інтелектуали [7, с. 159].

Важливим є й те, що в умовному «національному пантеоні» співіснують постаті з протилежними історико-політичними оцінками. З одного боку, це Симон Петлюра та Степан Бандера, з іншого – Леонід Брежнєв і Володимир Щербицький. Така ситуація відображає регіональну диференціацію історичної пам'яті: якщо в західних і частково північних областях домінує національно-український наратив, то в східних і південних регіонах тривалий час зберігалися елементи радянсько-імперської інтерпретації минулого.

Разом із тим існують постаті, які отримують позитивну оцінку в більшості регіонів країни. Зокрема, до таких належать Богдан Хмельницький та Михайло Грушевський, тоді як найбільш негативно оцінюються Йосип Сталін і Михайло Горбачов. Це свідчить про поступове переосмислення історичного минулого та відхід від радянських ідеологічних стереотипів.

Громадські уявлення про національних героїв відображають і результати масових інтерактивних проєктів. Зокрема, у телевізійному проєкті Великі українці до переліку найвидатніших українців, визначених глядачами, увійшли Ярослав Мудрий, Микола Амосов, Степан Бандера, Тарас Шевченко, Богдан Хмельницький, Валерій Лобановський, В'ячеслав

Чорновіл, Григорій Сковорода, Леся Українка та Іван Франко. Цей перелік наочно демонструє ціннісні орієнтири українського суспільства та його бачення власної історичної спадщини [7, с. 160].

Водночас повномасштабна війна з Російською Федерацією сприяє формуванню нового пантеону національних героїв – сучасних захисників України, які віддають життя за свободу, незалежність і майбутнє держави.

У контексті формування «місць пам'яті» особливої актуальності набуває системна робота зі створення цілісного Пантеону національних героїв. Саме колективні уявлення про видатні постаті є важливим чинником становлення національної ідентичності, адже спільно визнане героїчне минуле забезпечує сталість і згуртованість суспільства. У цьому сенсі показовою є позиція Ентоні Д. Сміта, який підкреслював, що національна ідентичність формується через подолання історичного забуття, відновлення гідності та символічне поєднання поколінь за допомогою ритуалів і колективних образів [10, с. 30]. Герої постають уособленням тих, хто творив, захищав і вибирав майбутнє свого народу, тому формування узгодженого Пантеону має стати одним із пріоритетів державної політики пам'яті.

Важливо, щоб офіційні інтерпретації історії ґрунтувалися на персоналізації, адже саме через конкретні постаті історичні події найкраще закарбовуються у свідомості. Світова практика демонструє, що індивідуалізація історії є необхідною умовою формування стійких колективних уявлень про минуле. Біографії видатних діячів допомагають людині усвідомити свою належність до національної спільноти, а сам Пантеон сприяє самоідентифікації політичної нації, перетворюючи імена героїв на символи цілого народу.

Водночас ефективність такого Пантеону можлива лише за умови його суспільного консенсусу. Саме узгодженість у сприйнятті ключових постатей є ознакою зрілої історичної пам'яті та консолідованої нації. Важливо розуміти, що формування «місць пам'яті» – це тривалий процес, який не обмежується разовими заходами чи офіційними церемоніями. Йдеться про створення цілісного символічного простору – через пам'ятники, меморіали, топоніміку, державні свята та інші елементи культурної репрезентації. У цьому контексті доречно згадати ідеї Поля Рікера про «роботу пам'яті» та Теодора Адорно щодо «опрацювання минулого», які акцентують на важливості осмислення символів і значень.

Важливу роль у цьому процесі відіграють сучасні засоби комунікації. Популяризація постатей через медіа, зокрема інтернет і телебачення, значно підсилює ефект формування історичної пам'яті. Перспективним і доступним інструментом є створення віртуальних пантеонів, які дозволяють зберігати й поширювати інформацію про героїчні сторінки історії. Подібні ініціативи вже реалізуються громадськими організаціями, що формують електронні бази даних і мартирологи національних героїв.

Не менш важливими є традиційні форми – видання книг, альбомів, створення документальних і художніх фільмів, організація виставок. Так, експозиції, присвячені видатним українцям, популяризують їхній внесок у світову культуру та історію. Серед таких постатей – Соломія Крушельницька, Ярослав Мудрий, Роман Шухевич, Андрей Шептицький, які репрезентують різні етапи національної історії.

Одним із ключових інструментів державної політики пам'яті залишається створення меморіалів і пантеонів, що вшановують визначних діячів. Світовий досвід засвідчує, що такі місця стають не лише осередками національної пам'яті, а й важливими культурними та туристичними об'єктами. В Україні ж через тривалу відсутність державності та складну історію досі не сформовано єдиного загальнонаціонального Пантеону, хоча існують окремі осередки пам'яті, як-от Байкове кладовище, Лук'янівський цвинтар, Аскольдова могила чи Личаківський цвинтар.

Із огляду на сучасні виклики, особливо в умовах війни, постає необхідність створення нових меморіальних просторів – зокрема Пантеону загиблих захисників України та меморіалів жертв серед мирного населення. Формування таких символічних місць пам'яті має стати важливим елементом не лише історичної політики, а й національної консолідації, спрямованої на зміцнення єдності українського суспільства.

У процесі формування правдивої історичної пам'яті особливого значення набуває переформатування деяких освітніх програм з акцентом на дослідженні та популяризації саме української історії та видатних українських політичних та історичних діячів. У даному контексті важливо здійснити перегляд змісту підручників з історії та світової літератури в рамках якого твори російських класиків, зокрема О. Пушкіна, Л. Толстого, Ф. Достоєвського, інших, які містять імперські наративи, мають бути критично переосмислені або вилучені з освітнього канону. Так творчість О. Пушкіна потребує ґрунтовного аналізу, адже у своїх творах, таких як «Полтава», він прославляв імперську політику Петра I та дискредитував українських державних діячів.

Висновки. Підсумовуючи, слід зазначити, що усвідомлення власної культурно-історичної самобутності створює підґрунтя для політичної суб'єктності нації, легітимізації державного суверенітету й територіальної цілісності, а також стабільного функціонування інститутів влади. Апеляція до історичного минулого сприяє формуванню почуття національної гідності, патріотизму та відповідальності за майбутнє держави, консолідує суспільство й зміцнює внутрішню єдність. В даному контексті історичну пам'ять слід розглядати як складову гуманітарної безпеки, важливий чинник формування національної ідентичності, оскільки саме знання про історичне минуле є важливим в контексті доведення історичної тяглості української державності. Розробка ефективної державної гуманітарної політики є важливим завданням Української держави на сучасному етапі розвитку, що сприятиме формуванню історичної пам'яті та національної

ідентичності та успішній протидії російській інформаційній агресії.

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму (Пер. з англ. В. Морозов): Київ: Критика, 2001. 271 с.
2. Войтила К. Підстави етики. *Питання філософії*. 1991. №1. С. 29–60.
3. Дениско Л.М., Пилипенко С.Г., Кулікова І.І. Про перевідкриття гуманізму. URL: <https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/view/2111/1851>
4. Здіорук С., Степико М. Пріоритети і перспективи гуманітарної політики Української Держави. *Стратегічні пріоритети*. 2011. №2 (19). С. 37–49.
5. Зерній Ю. Взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності. *Політичний менеджмент*. 2008. № 5. С. 104–115.
6. Зубченко С.О. Концептуальні засади політики гуманітарної безпеки української держави в умовах демократичних перетворень: автореф. дис ... канд. політ. наук. К.: Б.в., 2011. 18 с.
7. Кан Ден Сік, Чупрій Л.В. Комеморативні практики та політика пам'яті як чинники формування національної ідентичності. *Політикус*. Випуск 3. 2020. С. 159–166. URL: http://politicus.od.ua/3_2020/26.pdf
8. Росіяни пошкодили 1723 пам'ятки культурної спадщини та 2524 об'єкти культурної інфраструктури постраждали в Україні. URL: <https://mincult.gov.ua/news/rosiyan-poshkodyly-1723-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2524-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini/#:~:text=Станом%20на%20початок%20квіт-ня%202026%20року%20через,пошкоджено%201723%20пам%27ятки%20культурної%20спадщини%20та%202524>
9. Рубан Ю.Г. Концептуальні засади гуманітарного розвитку України: стратегічні пріоритети державної політики. *Стратегічні пріоритети*. №3(12). 2009. С. 5–9.
10. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. К.: Основи, 1994. 224 с.

References

1. Anderson B. (2001). *Uyavleni spilnoty. Mirkuвання shchodo pokhodzhennia y poshyrennia natsionalizmu* [Imagined communities. Considerations on the origin and spread of nationalism]. (Per. z anhl. V. Morozov). Kyiv: Krytyka. 271 p. (in Ukrainian).
2. Voityla K. (1991). *Pidstavy etyky* [Foundations of ethics]. *Pytannia filosofii*. №1. Pp. 29–60. (in Ukrainian).
3. Denysko L.M., Pylypenko S.H., Kulikova I.I. Pro perevidkryttia humanizmu [On the rediscovery of humanism]. URL:

<https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/view/2111/1851>

4. Zdioruk S., Stepko M. (2011). *Pryorityty i perspektyvy humanitarnoi polityky Ukrainy Derzhavy* [Priorities and prospects of the humanitarian policy of the Ukrainian State]. *Stratehichni pryorityty*. №2 (19). Pp. 37–49. (in Ukrainian).
5. Zernii Yu. (2008). *Vzaimozv'язok istorichnoi pamiaty ta natsionalnoi identychnosti* [The relationship between historical memory and national identity]. *Politychnyi menedzhment*. № 5. Pp. 104–115. (in Ukrainian).
6. Zubchenko S.O. (2011). *Kontseptualni zasady polityky humanitarnoi bezpeky ukrainy derzhavy v umovakh demokratychnykh peretvoren: avtoref. dys ... kand. polit. nauk* [Conceptual principles of the policy of humanitarian security of the Ukrainian state in the conditions of democratic transformations: author's abstract. dis ... candidate of political sciences]. K.: B.v. 18 p. (in Ukrainian).
7. Kan Den Sik, Chuprii L.V. (2020). *Komemoratyvni praktyky ta polityka pamiaty yak chynnyky formuvannia natsionalnoi identychnosti* [Commemorative practices and politics of memory as factors in the formation of national identity]. *Politykus*. Vypusk 3. Pp. 159–166. URL: http://politicus.od.ua/3_2020/26.pdf (in Ukrainian).
8. *Rosiiany poshkodyly 1723 pamiatky kulturnoi spadshchyny ta 2524 obiekty kulturnoi infrastruktury postrazhdaly v Ukraini* (2026) [Russians damaged 1723 monuments of cultural heritage and 2524 cultural infrastructure objects were damaged in Ukraine]. URL: <https://mincult.gov.ua/news/rosiyan-poshkodyly-1723-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny-ta-2524-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-postrazhdaly-v-ukrayini/#:~:text=Станом%20на%20початок%20квіт-ня%202026%20року%20через,пошкоджено%201723%20пам%27ятки%20культурної%20спадщини%20та%202524> (in Ukrainian).
9. Ruban Yu.H. (2009). *Kontseptualni zasady humanitarnoho rozvytku Ukrainy: stratehichni priorytyty derzhavnoi polityky* [Conceptual principles of humanitarian development of Ukraine: strategic priorities of state policy]. *Stratehichni priorytyty*. №3(12). Pp. 5–9. (in Ukrainian).
10. Smit Entoni D. (1994). *Natsionalna identychnist* [National identity]. K.: Osnovy. 224 p. (in Ukrainian).

Отримано редакцією журналу/ Received: 17.10.25
Прорецензовано / Revised: 29.10.25
Схвалено до друку / Accepted: 30.10.25